

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

S.İbrahimov. Hacı Molla Məhəmməd Naxçıvaninin "Səhabəd-Dümu" əsərində folklor materialları // Əlyazmalar yanmır, 2023, №1 (16), s. 34-42.

UOT: 82

Səbuhi İbrahimov

fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

AMEA Naxçıvan Bölməsi

Naxçıvan ş., Heydər Əliyev pr. 76

e-mail: s.ibrahimov71@mail.ru

HACI MOLLA MƏHƏMMƏD NAXÇIVANININ "SƏHABƏD-DÜMU" ƏSƏRİNDƏ FOLKLOR MATERIALLARI

Xülasə

Məqalədə Hacı Molla Məhəmməd Naxçıvaninin "Səhabəd-Dümu" əsərində folklor materiallarının yer alması böyük önəm daşımışdır. Belə ki, Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında özünəməxsus yer alan mərsiyyə janrı və onun tərkibində deyimlər, bayatılar, oxşamalar və növhələr folklor nümunəsinin əsasını təşkil etməklə araşdırılmışdır. "Səhabəd-Dümu" əsəri tarixi hadisə olan Kərbəla hadisəsini özündə əks etdirir. Müsəlmançılığın tacı olan Peyğəmbər əhli-beytinin haqsız yerə bu müqəddəs məkanda şücaət və igidlik, mərdlik və qəhrəmanlıqla döyüşərək şəhid olmaları əsərin səciyyəvi xüsusiyyəti kimi qiymətləndirilir.

Əsərdə qəhrəmanlıq rəmzləri üçün hər bir şəhidin ölməzliyindən əvvəl və sonra ona aid deyilən bayatılar, deyimlər, oxşamalar və növhələr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində özünəlayiq yer tutan folklor nümunələri kimi öz zəngin xüsusiyyətləri ilə seçilir. Kitabın tədqiqi zamanı bir çox mühüm elmi nəticələr əldə edilmiş, folklor materiallarının müxtəlif sahələrə aid olduğu əhəmiyyətli dərəcədə qiymətləndirilmişdir.

Açar sözlər: *Hacı Molla Məhəmməd Naxçıvani, "Səhabəd-Dümu", əsər, folklor, deyimlər, bayatılar, oxşamalar*

Giriş

Folklorşünaslıq elmi hər bir xalqın poetik düşüncəsinə təsir etdiyi kimi, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində də özünə layiqli yer tutmuşdur. Folklor şifahi ənənədə mövcud olan bilikdir. Etnosun hər cür fiziki və mənəvi təcrübəsi folklorda şifahi ənənə vasitəsi ilə reallaşan elmi biliklər anlayışıdır. Folklor elmini peşəkar elmdən fərqləndirən ən başlıca keyfiyyət, folklor biliklərinin şifahi ənənəyə müncər olunması, şifahiliyin bütün mövcudluq prinsiplərini özündə

əks etdirməsi ilə müəyyənləşdirilməsidir. Folklorşünas alim Azad Nəbiyev "İnanclar sınımlar nəticəsində qətiləşən hökmlərin bədii ifadəsi olduğunu bildirir" (1, s. 26). Azərbaycan folklor nümunələri ilə bir sıra ortaq cəhətləri ilə yanaşı, azsaylı xalqların folklorunun özünəməxsus cəhətləri az deyildir. Bu cəhətlər daha çox bir xalqın mifik düşüncə tərzini, tarixi keçmişini əks etdirən toy, yas kimi mərasimlərdə, mövsüm nəğmələrində, atalar sözü və məsəllərdə, inanclarda öz izini qoymuşdur.

Folklor hər bir xalqın şifahi poetikası kimi

Bildiyimiz kimi, folklor sözü ingilis mənşəli olub, xalq birliyi anlamına gəlir. Xalqın poetik yaradıcılığı kimi də dərk olunan bu termin altında ilk insan məskənlərində yaranan müəyyən nizama tabe edilmiş deyimlərdən tutmuş çağdaş insan toplumunda hələ də mühafizə edilən bütün ənənəvi poetik nümunələr öyrənilir. Milli terminologiyamıza xəlqiyyət kimi də daxil olan bu xalq yaradıcılığı nümunələri hər bir xalqın özünəməxsusluğunu ortaya qoyan əsas amillərdəndir.

Azərbaycan xalqının şifahi xalq ədəbiyyatı da zəngin və rəngarəngdir. Qədim türk mədəniyyətinin ən mötəbər elementlərini özündə mühafizə edən bu poetik nümunələr həm ayrı-ayrı fərdlərin əhval-ruhiyyəsini, həm də ümumi kütlənin həyat hadisələrinə ictimai-fəlsəfi münasibətini ifadə edir. Bu baxımdan sınımlar, ovsunlar, fallar, andlar, dualar, alqışlar, qarğışlar kimi arxaik folklor janrları bu gün də aktiv istifadə olunur və çağdaş mədəniyyətimizin mühüm bir parçası kimi öyrənilir. XIX əsrdə Azərbaycan folklorunda şifahi və yazılı ədəbiyyat arasında qarşılıqlı zənginləşməni görə bilirik. Belə ki, bayatı tək heca vəznli janrlar yazılı ədəbiyyata keçdiyi kimi sinəzən və növhələr tək janrlar da yazılı şifahi ədəbiyyat faktı kimi qeydə alınmışdır.

Hacı Molla Məhəmməd Naxçıvaninin "Səhabəd-Dümu" əsərində folklor materialları

Apardığımız tədqiqat sahəsi olan Hacı Molla Məhəmməd Naxçıvaninin "Səhabəd-Dümu" əsərində folklor materiallarının yer alması, deyimlər, bayatılar, oxşamalar və növhələr böyük önəm daşıyır. XIX əsrin yadigarı olan "Səhabəd-Dümu" əsərində verilən epizodlar Azərbaycan xalqının poetik düşüncə tərzinin əsas bariz nümunəsidir. Əsərdə verilən növhə və sinəzənlər, bayatı və deyimlər, halay və oxşamalar öz zənginliyi ilə özünü xarakterizə edir. Müəllif deyimlərində Azərbaycan xalqının inancından gələn "fani" dünya bildiyi bu aləm haqqında Fazil Dərbəndinin (Qumru) beytindən misal gətirərək yazır:

*Ey dil, göz aç, oyan, keçib ömri-cavan, hani?
Bel bağlama cahana, vəfayi-cahan hani?
Hər qərnidə dolar, boşalar, karivan keçər,
Bu karivansərayə gələn karivan hani?
Damadilər zamanda çox namurad olub,
Əzası xəncər ilə susuz doğranan hani?
Damad Kərbəla kimi gözyaşlı bağrıqan,
Çöllərdə nəşi üç gecə üryan qalan hani?
Ali-Əli müsibətini zikr etməyə,
Dillərdə ol fəsaahəti-şərhi bəyan hani?
Bu macəranı şurə gəlib nəzm etməyə,
Qumru kimi nəvayə düşən növhəxan hani? (3, s. 110).*

Müəllif əsərdə növhə və deyimlərini döyüş meydanı ərəfəsində olan cənabi Qasim timsalında verərək onun israrla cahad etməsini Azərbaycan xalqının igid əsgər və oğullarının qəhrəmanlıq göstərdikləri şücaətə bənzətməklə yazır:

*Tutublar toy məni-zarə,
Bəzənmiş xonçalar qarə.
Gözüm həsrətdi dildarə,
Ərusimdi qara məcər.*

*Əgər zahirdə damadəm,
Sitəmlən xanə bərbadəm.
Yetiməm qəlbi naşadəm,
Alıbdır canımı qəmişadəm.*

*Tutublar yas otağımda,
Xəzanəm qönçə çağımda.
Anam ağlar fəraqımdə,
Səpər öz başına küllər (3, s. 120).*

Əsərdə verilən folklor materiallarından məlum olur ki, bu deyimlərdən biri də cənabi Qasim haqqında İmam Hüseynin (ə) bacısı Zeynəbə buyurduğu nümunə hesab edilə bilər:

*Gəlin siz ey oğul dağı görənlər,
Gəlin ey tazə qardaşı ölənlər.
Sifariş eyləyin tazə gəlinə,
Səkinənin əlin alsın əlinə.
Ucaltsın nalə səsin ərşi Xudaya,
İki bacı götürsün əl duaya.
Deyin Leylayə afgani-ərşə salsın,
Əlinə Əkbərin Quranın alsın (3, s. 121).*

Arxaik folklor janrlarında andlar və dualar kimi səsləşən epizodlar əsərdə özünə yetərli dərəcədə yer almışdır. Belə ki, İmam Hüseyn əleyhissalam zəban-hal ilə belə dua edirdi:

*Xuda bu möhnəti dərdi məlalım hörmətinə,
Qərib çöldə dağılmış cəlalım hörmətinə.
Cavandı Qasimi Əzrəq əlində xar etmə,
Düşən bəlalara əhli əyalım hörmətinə (3, s. 121).*

Həzrət dua edirdi əhli-beyt amin deyirdi. Amma xeymələr içində bir amin səsi gəlirdi ki, ürəkləri yandırır. Cənabi Səkinə xeyməyə daxil olub gördü ərüs biçərə zülfülərin pərişan edib əlinə bir Quran alıb üzün dərgahi İlahiyə tutub sanki əmoğlusuna belə dua edirdi.

Bu ağlar gözlərim və pərişan zülfülərim hörmətinə əmoğluma rəhm eylə Allah!

*Zaru hərəminəm,
Xari muhinəm.
Tazə gəlinəm,
Rəhm eylə Allah.*

*Halın biləydim,
Üzün görəydim.
Görüb öləydim,
Rəhm eylə Allah.*

*Ahım fələk suz,
Çun tiri dilsuz.
Qalmışam yalquz,
Rəhm eylə Allah.*

*Gedibdi yarım,
Qalmayıb qərarım.
Kimə yalvarım,
Rəhm eylə Allah.*

*Edirəm həras,
Toyum olur yas.
Ölübdür Abbas,
Rəhm eylə Allah (3, s. 122).*

Sonra cənabi Səkinə sanki belə dua edirdi:

*Ya Rəbb amandı,
Əşkim rəvandı.
Qasim cavandı,
Rəhm eylə Allah.*

*Nəsli Həsəndi,
Rəxti kəfəndi.
Çun kürəkəndi,
Rəhm eylə Allah.*

*Yoxdur atası,
Ağlur anası.
Qandır hənası,
Rəhm eylə Allah.*

*Gedib əsasım,
Var iltimasım.
Susuzdu Qasim,
Rəhm eylə Allah.*

*Əzrəq yamandı,
Çox pəhləvandı.
Qasim cavandı,
Rəhm eylə Allah (3, s. 122).*

Qasimin anası sanki deyirdi:

*Əhdin yetirdim,
Mən əl götürdüm.
Sənə tapşırdım,
Rəhm eylə Allah.*

*Könlüm dolubdur,
Gülşən solubdur.
Əkbər ölübdür,
Rəhm eylə Allah.*

*Yox bir həvadar,
Oğlum qalib xar.
Ölüb əlamdar,
Rəhm eylə Allah (3, s. 122).*

O namərd Qasimin atını yaralayıb öldürdü. Cənabi Qasim piyadə qaldı. O məlun şah-zadəni saldı atın döşünə meydanda dolandırdı və şəhid etdi. İmam cənabi Qasimin nəşini meydandan xeymələrə gətirdi.

Bəs ərusin başına qarə salıb gətirdilər. Cənabi Qasim ərusin görcək bir dolu göz ilə ərusin üzündə təslim oldu. Ərus qarənin altından zülfülərin pərişan edib düşdü Qasimin yaralı sinəsinə sanki oxşama deyə-deyə əmoğlusuna deyirdi:

*Nə qədər sağdı canım ahular kimi mələrəm,
Gecə günüüz səni oxşuyub əmoğlu vay deyərəm.
Fələk aralığa tez səngi təfriqə saldı,
Yaralı canın üçün sözlərim hamu qaldı.
Əmoğlu bir gözüün aç bax mənə aman ölürəm,
Yadında saxla ki, dindirmədən məni gedirəm (3, s. 127).*

Bəs əsərdə verilən bu məqamları görəndə əhli-beyt ərus ilə cənabi Qasimin yanılıq halətlərindən ağlaşdılar. Sanki durdular bu qərarilən növhə deyib oxşamağa:

*Gülüstanın şahı bəthə solubdur,
Göylər qanılən yeksər dolubdur.
Zəmanə başına topraq olubdur,
Vurun başa cəvan Qasim ölübdür.*

*Ərusin qarə oldu çun duvağı,
Çıxıb əflakə bamək əl-fəraqi.
Ölüb Qasim qalib boş toy otaqi,
Vurun başa cəvan Qasim ölübdür.*

*Dolub qan yarəsi zülmilə camə,
Cahanda yetmədi bir ləhzə kamə.
Gəlin yanınca getdi başı Şamə,
Vurun başa cəvan Qasim ölübdür (3, s. 128).*

Hacı Molla Məhəmməd Naxçıvanının "Səhabəd-Dümu" əsərində folklor materiallarının yer alması, xüsusən növhə və oxşamaların böyük önəm daşmasıdır. Bu növhə və oxşamalar yetərincə mərsiyə janrının, xüsusən matəm nəğmələrinin çoxşaxəliyindən xəbər verir. Çünki

əsərdə verilən digər məqam bundan ibarətdir ki, ərus biçarə öz xeyməsinə əhli-beytin belə növhə deyib oxşuyub ağlamaqların eşidəndə dərdləri coşə gəlib başın açıb zülfilə əfşan edib gözlərinin yaşın tökdü. Başladı cənabi Qasimin nisgillərin xatirinə salıb sanki belə növhə deyib oxşamağa:

*Dolub nisgillərin qəlbi fikarə,
Necə toydur duvaqım oldu qarə.
Hamı nisgillərim könlümdə qaldı,
Ürəkdən taqəti aramım aldı.
Olubdur səri-qəddin parə-parə,
Mən oldum bu cahanda bəxti qarə.
Başın bircə dizim üstə alaydım,
Saçımı sinən üstə yolaydım.
Üzümlü gül üzünə qoymadım mən,
Vüsalından əmoğlu doymadım mən.
Cəlalım getdi dağıldı tüfağım,
Xərabələr olur gəlin otağım.
Əgər qanlı başın görsəm cudadə,
Olur dərdi qəmin həddən ziyadə.
Gedir tufanə aləm göz yaşımndan,
Bu qədər yarələr çıxmaz yadımdan.
Yaralı nəşivi yadıma sallam,
O qədri ağlaram gül tək sarallam.
Deyərəm hər zaman fəryad əmoğlu,
Hənası qan olan damad əmoğlu (3, s. 128).*

Əsərdə verilən digər folklor materialları bayatılarla bağlıdır. “Səhabəd-Dümu” öz zənginliyi ilə seçilməliyinin bir şərti də Kərbəla hadisəsində baş verən südəmər və yetkinlik yaşına çatmamış uşağın şəhadətidir. Bu bayatı nümunələri də məhz onların şanına deyilmişdir. Müəllif əsərdə Həmid ibn Müslümin dilindən nəql edərək yazır; – Bəs gördüm xeymələrdən bir nurani ay kimi övrət çıxdı. Üz qoydu qətligaha. Hər dəm deyirdi: Ey qəlbimin aramı və ey gözüm işığı oğul Əli Əkbər, kaş bu gündən irəli kor olaydım və torpağın altında pünhan olaydım. Sonra nəşin üstünə gəldi. Bəs İmam Hüseyn öz əbasını onun başına örtüb gətirdi xeyməyə. Sonra gəldi Əli Əkbərin yanına. Mən xəbər aldım bu övrət kimdi? Dedilər İmam Hüseynin bacısı Zeynəbdir. Bu nümunələrlə bərabər sanki İmam Hüseyn əleyhissalam deyirdi:

*Gözün aç ey gülü əhmər,
Mən ilə danış Əkbər.
Anan Leyla yolun gözlər,
Cavan oğlum Əli Əkbər.*

*Ümmi Leylanın əfqanı,
Doldurub ərzi-səmanı.
Bu yaraların qurbanı,
Cavan oğlum Əli Əkbər.*

*Ağlayır mahi-Mədinə,
Rəhm et o tıfli həzinə.
Yolun gözlür Səkinə,
Cavan oğlum Əli Əkbər (3, s. 197-198).*

Sanki cənabi Əli Əkbər ərz eylədi:

*Baba!
Düşdüm atdan mən xəstə,
Vurub etsən dəstə-dəstə.
Al Haşimi dizin üstə,
Oğulsuz sərvərim baba.
Can sənin, can anam Leyla,
Oğulsuz sərvərim baba (3, s. 198).*

Əli Əkbər dedi: Ey qərib baba ölürəm, iki vəsiyyətim var. Eylə ki, xeyməyə gedirsən anam Leylaya degilən. Oğlun deyir: - Anacan, eylə ki, Mədinəyə gedirsən, vəsiyyət edirəm sənə bir cavan görsən, mənim cavan ölməyimi yadıma salıb ağlagilən və həzin qəlbilən deginən: Ey mənim təəssüfüm vətəndən avarə düşüb, qüsl, kəfənsiz dəfn olunan cavanlara.

Əsərdə bayatı nümunələrinə ikinci vəsiyyətdə bir daha şahid oluruq:

*Gərək anam çox ağlasın,
Suzilə sinə dağlasın.
Özü gözlərini bağlasın,
Oğulsuz sərvərim baba (3, s. 198).*

Müəllif əsərdə hadisələri ardıcılıqla verməklə baş verən hər hansı bir xüsusiyyəti izah etməyə çalışmışdır. Əli Əkbərin şəhadətindən sonra Əli ibn Əbi Talib nəslindən qalanları var idi. Həzrət onlara buyurdu: Durun Əli Əkbərin nəşini aparın. Bəs onlar Əli Əkbərin nəşini götürüb xeymələrə gətirdilər. Amma bu hadisədən belə məna çıxır ki, iki ata oğul nəşi üstə mərsiyyə oxuyub. Biri Həzrət Adəm ki, oğlu Habilin qanlı nəşini görəndə belə buyurdu: Şəhərlər təğyir tapdı və Yerlərin üzü gübari-alud oldu. Bəs vay mənim təəssüfümə oğlum Habilə bir şahidi ki, qanlı bədən ilə topraqda dəfn oldu. Biri isə İmam Hüseyn əleyhissalam.

Əli Əkbər ərz eylədi: İstəyirəm axır nəfəsimdə başım anam Leylanın qucağında can verim. Anam məni bu halda görüb doyuncə bayatı deyib oxşuyub ağlasın, ta ürəyi boşalsın.

Belə ki, əsərdə səsləşən folklor materiallarını bayatı nümunələri ilə qeyd edə bilərik:

*Əzizim gözəl ağlar,
Gözlərim gözəl ağlar.
Məni apar anama,
O mənə gözəl ağlar (3, s. 199).*

Həzrət Əli Əkbəri götürdü qucağına bir neçə qədəm gedirdi, buyururdu: Oğul Əli necəsən?

Ərz edirdi babacan ölməmişəm. Eylə ki, xeymələrə yaxınlaşanda bir də buyurdu – Oğul necəsən? Gördü səs gəlmədi. Mütəvəccəh (üz tutaraq baxan) olub gördü can təslim edib. Eylə ki, xeymələrə yetişdi səsləndi – Bacı Zeynəb, gəlin balamı alın. Sonra anası Leyla oğlunu o halda görüb belə oxşuyurdu:

*Bəşarət təbili vurmədin,
Əlin əlimə vermədin.
Ərus otağı görmədin,
Cavanım vay, cavanım vay (3, s. 199).*

Cənabi Səkinə anasının səsinə səs verib guya belə dedi:

*Sənə qurban ey qardaş,
Qələm qaşın ey qardaş.
Ölsə bacılar ölsün,
Heç deməsin vay qardaş (3, s. 199-200).*

Müəllif "Səhabəd-dümü" əsərində hadisələrin gedişində ən kiçik yaş həddi olan Əli Əsgər obrazını verməklə folklor nümunələri bir daha zənginləşdirmişdir. Əsərdə verilən bayatı nümunələri xalqımızın özündə min illər yaşatdığı söz sənətinin poetik formasıdır. Əsərdə bu poetik nümunələrin verilməsi bayatı və oxşamaların zənginliyindən xəbər verir. Hadisələri canlandıran müəllif İmam Hüseyn əleyhissalamın altı aylıq oğlu Əli Əsgərin susuzluğundan dözümsüz bir şəraitdə qucağına alıb meydana gətirməsi və qoşuna üz tutaraq buyurması ki; - Cəmaət, bu tiflin bir günahı yoxdur. Mənim tərəfdarlarım və əhli-beytimi öldürdünüz və tifil susuz qalıb ətəşdən həlak olur. Bəs bir içim su bu tift bigünaha verin.

Qarşılığında isə üç pərli ox ilə uşağın boğazından vurulması və o körpə balanın boğazından qan axanda sanki zəbanhal ilə ərz etdi:

*Qoy əlivi yarəmə,
Qoyma gedə qanımı.
Tifli səğirəm baba,
Apardı bu qan məni (3, s. 206).*

Ata şirin balasını sinəsinə basdı və bir zaman gördü ki:

*O qədri sinəsinə basdı oxlu qurbanı,
Ki, çıxdı əlləri üstündə Əsgərin canı (3, s. 206).*

Bu nümunələri aşağıdakı beytlərdə də görmək olar:

*Edibdir dərdimi bu tifli tazə,
Qucağımda qalıb qanlı cənazə.
Mədinə şahım ölləm bu qəmdən,
Xəcil oldum o şahzadə hərəmdən.
Dedim oğul sənə su verrəm gələndə,
Nə sağlığında su oldu, nə öləndə (3, s. 206).*

Əsərdə folklor materiallarının verilməsini aldığımız əsaslı mənbə nümunələrindən də oxuyuruq:

*Anasının bilirəm halın öz sağlığından,
Mənim bəsimdi gəl al nəşini qucağımdan.
Gətirmişəm açə zülfün anası vay deyə,
Ana şirin ola vəli bir də lay-lay deyə.
Vəsiyyət etmişəm sizlərə çox ağlamasın,
Bu gün, bu Əsgərə göz yaşı gözdə saxlamasın.
Görülməyib bir uşaq südəmər qanın içə,
Əzasın Əsgərimin qoymuyun ki, xar keçə (3, s. 207).*

Yenə həmin əsərdə maraqlı və diqqətçəkən başqa bir nümunəyə nəzər salaq:

Gözüüm əşki rəvan ilə dolubdur,
 Susuzdan gül kimi rəngim solubdur.
 Yanıbdır ləblərim tabi-günəşdən,
 Saraldım kəmərbə kimi ətəşdən.
 Susuzdan xırda qızlar dəstə-dəstə,
 Durublar çun olub səqqa su üstə (3, s. 220).

Nəticə

Güman edirik ki, haqqında danışdığımız Hacı Molla Məhəmməd Naxçıvaninin "Səhabəd-Dümü" əsərində folklor materialları elmi araşdırılması Naxçıvan mədəniyyət və ədəbiyyat tarixinin nəaliyyətlərindən biri kimi qiymətləndiriləcəkdir. Nəticə etibarilə bu qənaətə gəlmək olar ki, əsərdə şəhidlik məqamı tək döyüşməklə deyil, həm də susuzluq timsalında öz əksini tapmış, folklor nümunəsi kimi bayatı, oxşama, növhə və deyimlərlə canlandırılmışdır. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında folklor materiallarının poetik formada verilməsi nəinki milli irsimizin qorunub yaşadılmasına

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Zümrüd Mənsimova. Azərbaycan mərasim folklorunda adətlər, inanclar bəşəri və milli-mənəvi dəyərlərin ifadəsi kimi. AMEA, İctimai Elmlər Bölməsi. səh. 24-41.
2. Folklor - Azerbaijan.az.

تخجوانی حاج ملا محمد، سحاب الدّموع 1309، ه.ق. 492 ص

Sabuhi Ibrahimov

Folklore materials in Haji Molla Mohammad Nakhchivani's "Sahabad-Dumu"

The inclusion of folklore materials in Haji Molla Mohammad Nakhchivani's "Sahabad-Dumu" in the article was of great importance. Thus, the genre of mourning, which has a special place in Azerbaijani literary criticism, and its structure of idioms, bayats, idioms, similes and nohs have been analyzed, forming the basis of the example of folklore. "Sahabad-Dumu" reflects the historical event of Karbala. The martyrdom of the Ahl al-Bayt, the crown of Islam, unjustly fighting in this holy place with bravery and courage, bravery and heroism is considered to be a characteristic feature of the work.

The bayats, idioms, similes and verses of each martyr before and after his death for the heroic symbols in the work are distinguished by their rich features. During the study of the book, many important scientific results were obtained, and the fact that folklore materials belong to different fields was significantly evaluated.

Keywords: Haji Molla Mohammad Nakhchivani, "Sahabad-Dumu", works, folklore, idioms, bayats, similarities.

AMEA-nın müxbir üzvü, professor

Əbülfəz Quliyev tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.